

Spis treści

1	Literatura	2
2	Język	2
2.1	Funkcje języka	2
2.2	Nauka o języku	2
2.3	Definicja	2
3	Alfabet	2
4	Słowo	2
4.1	Konkatenacja	2
4.2	Podsłowo	3
4.3	Długość słowa	3
4.4	Potęga słowa	3
4.5	Odbicie	3
5	Język	3
5.1	Konkatenacja języków	3
5.2	Potęga języka	4
5.3	Dzielenie słów	4
6	Domknięcie Kleenego	4
7	Automaty	4
7.1	Deterministyczne automaty skończone	5
7.1.1	Funkcja przejść	5
7.1.2	Rozszerzona funkcja przejść	5
7.1.3	Przykład	5
7.2	Niedeterministyczne automaty skończone	6
7.2.1	Rozszerzona funkcja przejść	6
7.2.2	Twierdzenie Scotta	7
7.2.3	Przekształcenie nietet \rightarrow det	7
7.3	Automaty z przejściem	8
7.3.1	Domknięcie stanu	9
7.3.2	Domknięcie zbioru stanów	9
7.3.3	Rozszerzona funkcja przejść	9
7.3.4	Przekształcenie $\epsilon \rightarrow$ ndet	9
8	Wyrażenia regularne	9
8.1	Operacje	9
8.2	Przykłady	10
8.3	Tw. Kleenego	10
8.3.1	$w = u + v$	10
8.3.2	$w = uv$	10
8.3.3	$w = u^*$	10
9	Klasy języków	11
9.1	Lemat o pompowaniu dla języków regularnych	11
9.1.1	Przykład zgodny	11
9.1.2	Przykład niezgodny	12
9.2	Nadzbiorzy języków regularnych	12

1 Literatura

- J.E. Hopcroft "Wprowadzenie do teorii automatów i obliczeń"
- M. Sipser "Wprowadzenie do teorii obliczeń"
- G.E. Revesz "Introduction to formal languages"
- H.R. Lewin, Papadimitriou "Elements of the Theory of Computation"

2 Język

$$\infty \text{ zdań} + n \text{ reguł} = \text{język}$$

2.1 Funkcje języka

1. Poznawcza
2. Społeczna
3. Ekspresywna

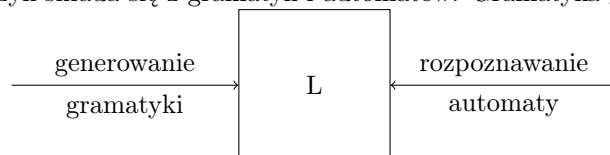
2.2 Nauka o języku

1. syntaktyka - budowa
2. semantyka - co znaczy?
3. pragmatyka - jak się używa?

Przykład: $2 + 3 \cdot 4$: różna semantyka \rightarrow wieloznaczność syntaktyczna

2.3 Definicja

Język składa się z gramatyk i automatów. Gramatyka generuje język, automat rozpoznaje język.

3 Alfabet

Alfabet to zbiór atomowych dozwolonych symboli

Przykład: $\{a, b, c, d\}$

4 Słowo

Słowo to skończony ciąg symboli nad alfabetem.

- ε - słowo puste
- $\{K, L, O, P, S\} \neq "KLOPS"$, ponieważ słowa mają dodane znaczenie, w postaci tego do którego języka należą.

4.1 Konkatenacja

- Dla $P = a_1 \dots a_n$ i $Q = b_1 \dots b_n$, to $PQ = a_1 \dots a_n b_1 \dots b_n$
- $P\epsilon = P$
- $\epsilon\epsilon = \epsilon$

4.2 Pod słowo

- $P = Q_1|Q|Q_2$
- $Q \subset P$

4.3 Długość słowa

- $|\epsilon| = 0$
- $|Pa| = |P| + 1$
- $|PQ| = |P| + |Q|$

4.4 Potęga słowa

- $P^0 = \epsilon$
- $P^{n+1} = P^n P$

4.5 Odbicie

- $\epsilon^{-1} = \epsilon$
- $(Pa)^{-1} = aP^{-1}$

5 Język

Zbiór dozwolonych słów nad alfabetem.

- V^* - zbiór wszystkich języków
- $V^+ = V^* \epsilon$
- $L \in V^*$
- $\{a, ab\} \neq \epsilon, a, ab$ ponieważ inaczej operacje na językach by nie działały

5.1 Konkatenacja języków

$$L_1 = \{a, aa\}, L_2 = \{b, aba\}, L_1 L_2 = \{ab, aaba, aab, aaaba\}$$

$L_2 \backslash L_1$	a	aa
	b	aba
b	ab	aab
aba	aaba	aaaba

Tabela 1: Tabela konkatenacji języków L_1 i L_2

$|L_1 L_2| \leq |L_1| \cdot |L_2|$ bo eps wszystko psuje

$$L_1 = \{a^n : n \geq 0\}, L_2 = \{b^n : n \geq 0\}, L_1 L_2 = \{a^n b^m : n, m \geq 0\}$$

5.2 Potęga języka

$$L = \{a, ab\}, L^0 = \{\epsilon\}, L^1 = \{a, ab\}, L^2 = L \cdot L$$

Potęgowanie na językach jest dziwne

$$L = \{a^n : n \geq 0\}, L^2 = \{a^n a^m : a, m \geq 0\} = \{a^n : a \geq 0\} = L$$

Potęgowanie języku **nie** zwiększyło mocy

$$L = \{a^n : n > 0\}, L^2 = \{a^n a^m : a, m > 0\} = L \setminus \{a\} = \{a^n : n > 1\}$$

Potęgowanie języku **zmniejszyło** moc

5.3 Dzielenie słów

$P \in L^n \rightarrow$ można podzielić P na n (niekoniecznie różnych) słów

$$L = \{a, ab\}, "aabababab" \in L^n, n = ?$$

Jest to problem wykładniczy, który wymaga stworzenia drzewa różnych możliwości.

6 Domknięcie Kleenego

$$L^* = \bigcup_{n \geq 0} L^n$$

$$L^+ = \bigcup_{n \geq 1} L^n$$

$$L_1 = \{a\}, L_1^* = \{a^n : n \geq 0\}, L_1^+ = \{a^n : n > 0\}$$

$$L_2 = \{\epsilon, a\}, L_2^* = \{a^n : n \geq 0\} = L_2^+$$

$L = \{aa, ab, ba, bb\}, L^* = \{P \in \{a, b\}^* : 2 \mid |P|\} =$ wszystkie słowa nad alfabetem a, b o parzystej długości

- $L^+ \subset L^*$
- $\epsilon \in L \rightarrow L^+ = L^*$
- $(L^*)^* = L^*$
- $L_1 \subset L_2 \rightarrow L_1^* \subset L_2^*$

$$L = \{a^n : n > 1\}, L^1 \neq L^2, L^* = L$$

7 Automaty

- nieskończona taśma
- rejestry
- w każdym rejestrze symbol z alfabetu T
- głowica, która porusza się od lewej do prawej po rejestrach taśmy, aż do momentu, kiedy napotka pusty rejestr. Głowica zawsze jest w jednym ze stanów z zbioru stanów

7.1 Deterministyczne automaty skończone

Automat skończenie stanowy jest uporządkowaną piątką

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, q_0, H \rangle$$

- K zbiór stanów
- T alfabet - symbole z tego alfabetu znajdują się w rejestrach
- $\delta : K \times T \rightarrow K$ funkcja przejścia automatu
- q_0 stan początkowy automatu
- H zbiór stanów akceptowalnych/końcowych

7.1.1 Funkcja przejść

Zbiory K i T są skończone, co oznacza, że funkcję δ można przedstawić w formie tabelki. Przykład:

$$K = \{q_0, q_1, q_2\}, T = \{a, b\}, H = \{q_2\}$$

$$\delta : K \times T \rightarrow K$$

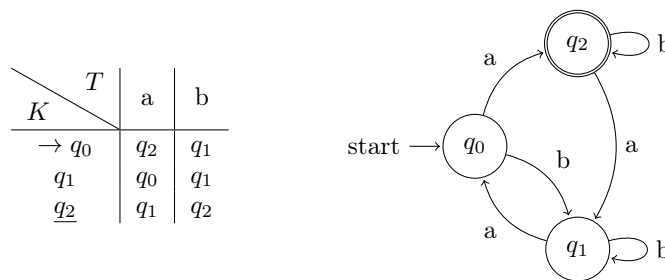

Diagram 1: Tabela konkatencji języków L_1 i L_2 oraz graf przejść automatu

7.1.2 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta} : K \times T^* \rightarrow K$$

- $\hat{\delta}(q, \epsilon) = q$
- $\hat{\delta}(q, Pa) = \delta(\hat{\delta}(q, P), a)$

7.1.3 Przykład

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego \mathfrak{A} w którym $T = \{0, 1\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy w P występuje na pierwszym od końca miejscu.

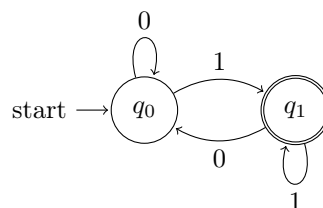

Diagram 2: Diagram przejścia automatu do wykrywania 1 na pierwszym miejscu od końca

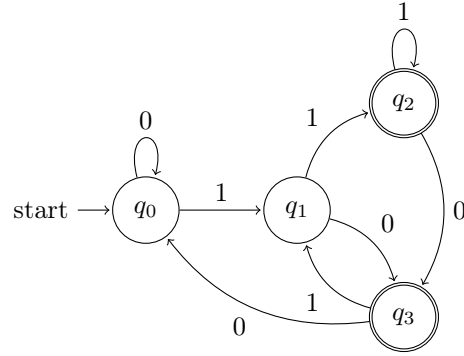

Diagram 3: Diagram przejścia automatu do wykrywania 1 na drugim miejscu od końca

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego \mathfrak{A} w którym $T = \{0, 1\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy w P występuje na drugim od końca miejscu 1.

Widać na diagramie 3 wprost zależność że w zależności od miejsca od końca na którym ma być jeden różnie ilość stanów. Ilość stanów maszyny $|K|$ do wykrywania 1 na n -tym miejscu od końca można wyrazić w następujący sposób: $|K| = 2^n$

7.2 Niedeterministyczne automaty skończone

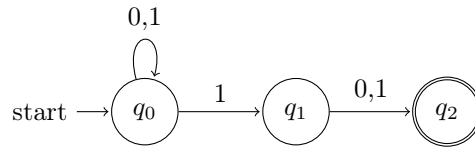
- zamiast jednego stanu początkowego jest zbiór stanów początkowych
- niedeterministyczna funkcja przejścia, która zwraca zbiór wyjściowych stanów

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, Q_0, H \rangle$$

gdzie oznaczenia są identyczne jak dla deterministycznego automatu z dwoma różnicami:

- $\delta : K \times T \rightarrow \mathcal{P}(K)$ funkcja przejścia automatu
- Q_0 zbiór stanów początkowych automatu

$$L(\mathfrak{A}) = \{P \in T^* : \hat{\delta}(Q_0, P) \cap H \neq \emptyset\}$$

Diagram 4: Niedeterministyczna wersja automatu \mathfrak{A} z rysunku 3

Jak widać zamiast 4 stanów potrzeba tylko 3, to dlatego, że dla wersji niedeterministycznej $|K| = n + 1$

7.2.1 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta}: \mathcal{P}(K) \times T^* \rightarrow \mathcal{P}(K)$$

- $\hat{\delta}(A, \epsilon) = A$
- $\hat{\delta}(A, Pa) = \bigcup_{q \in \hat{\delta}(A, P)} \delta(q, a)$

$$\hat{\delta}(\{p\}, a) = \delta(p, a)$$

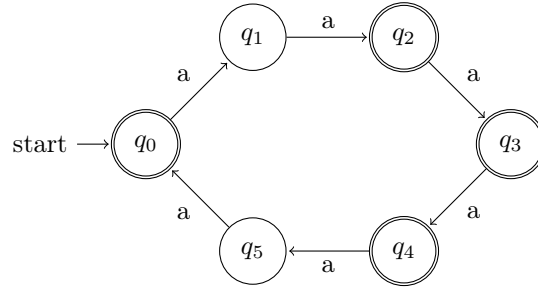

Diagram 5: Diagram przejścia automatu do wykrywania słów o długości podzielnej przez 2 lub 3

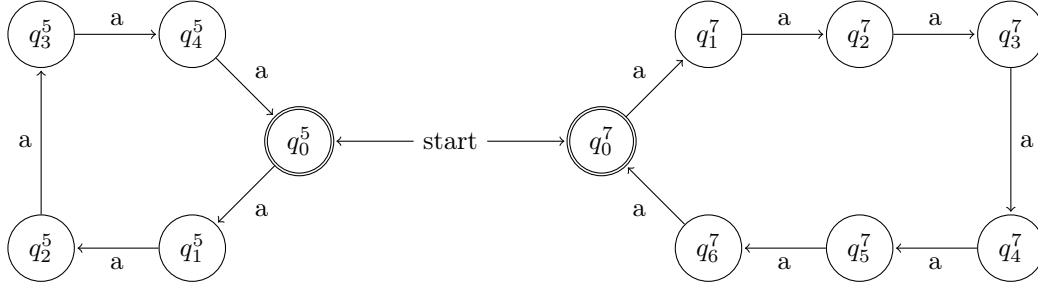

Diagram 6: Diagram przejścia automatu ndet do wykrywania słów o długości podzielnej przez 5 lub 7

7.2.2 Twierdzenie Scotta

- każdy **niedeterministyczny** automat skończony można zastąpić równoważnym deterministycznym automatem skończonym

$$\mathfrak{L}_{ndet} \subset \mathfrak{L}_{det}$$

- każdy deterministyczny automat skończony można zastąpić równoważnym **niedeterministycznym** automatem skończonym

$$\mathfrak{L}_{det} \subset \mathfrak{L}_{ndet}$$

- liczba stanów automatu deterministycznego jest wykładnicza w stosunku do liczby stanów automatu niedeterministycznego

$$\mathfrak{L}_{det} = \mathfrak{L}_{ndet}$$

Zatem co nam daje niedeterministyczność? Przede wszystkim prostotę, ale kosztem wykładniczej złożoności.

Narysuj diagram przejścia deterministycznego automatu skończenie stanowego \mathfrak{A} w którym $T = \{a\}$, $P \in L(\mathfrak{A})$ wtedy i tylko wtedy gdy $(2||P|) \vee (3||P|)$.

Jak widzimy na diagramie 5 przyjmuje postać cyklu o okresie 6, ponieważ $NWW(3, 2) = 6$. Problem z diagramami deterministycznym się pojawia dla wyższych liczb, np.: 7 i 5, wtedy $NWW(7, 5) = 35$. Zatem narysujmy diagram niedeterministyczny 6.

Jako, że automaty niedeterministyczne pozwalają na kilka stanów początkowych, to tworzymy diagram niespójny, który w zależności od tego czy $|P|$ jest podzielne przez 5 czy 7 przechodzi do odpowiedniego pod-automatu. Najłatwiej to można sobie wyobrazić jako dwa równoległe automaty z alternatywą na koniec.

7.2.3 Przekształcenie ndet \rightarrow det

$$\mathfrak{A} = \langle K, T, \delta, Q_0, H \rangle$$

$$\mathfrak{A}' = \langle K', T', \delta', q'_0, H' \rangle$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}')$$

- $T' = T$ bo nie ma sensu zmieniać taśmy
- $K' = P(K)$ **Wykładniczy wzrost liczby stanów**
w przekształceniu będziemy używać systemu etykiet (konstrukcja potęgowa) aby zamieniać zbiory stanów na pojedyncze stany

$$\{q_0, q_1\} = q^{01}$$

$$P(K) = \{q^\emptyset, q^1, q^0, q^{10}, \dots\}$$

- $q'_0 = Q_0$ - stan odpowiadający zbiorowi stanów początkowych
- $H' = \{A \in K' : A \cap H \neq \emptyset\}$
- $\delta'(A, a) = \bigcup_{q \in A} \delta(q, a)$

Dla automatu 4 zbudujemy równoważny automat deterministyczny. Korzystając z powyższych zasad otrzymujemy:

- $K' = P(K) = \{\emptyset, \{q_0\}, \dots, \{q_1, q_2\}, \{q_0, q_1, q_2\}\} = \{q^\emptyset, q^0, \dots, q^{12}, q^{012}\}$
- $H' = \{q^2, q^{12}, q^{02}, q^{012}\}$
- $q'_0 = \{q_0\} = q^0$

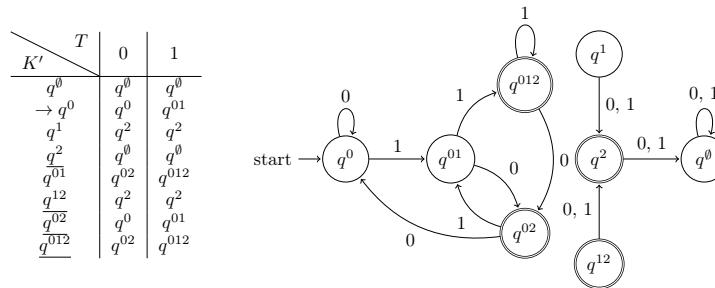

Diagram 7: Zdeterminizowany automat z rysunku 4 i jego tabela przejść

Jak widać na diagramie 7 liczba stanów wzrosła z 3 do 8, co jest zgodne z przewidywaniami. Jednocześnie widać, że diagram 3 zawiera się w diagramie 7, co niekoniecznie oznacza, że są sobie równoważne, lecz jako, że stany dodatkowe są nieosiągalne to te dwa automaty są równoważne. **Nie zawsze równoważność automatów będzie tak oczywista.**

7.3 Automaty z przejściem

Co jeśli moglibyśmy zmienić stan ale nie ruszyć głowicy? Wtedy mamy do czynienia z automatem z przejściem.

$$\epsilon \in T, \epsilon = \text{nie ruszaj głowicy automatu}$$

$$\delta : K \times (T \cup \{\epsilon\}) \rightarrow P(K)$$

Każdy automat z przejściem jest niedeterministyczny

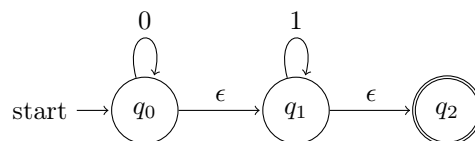

Diagram 8: Automat z przejściem

Automat przedstawiony na rysunku 8 akceptuje języki o następującej postaci $L(\mathcal{A}) = \{0^n 1^m 2^k : n, m, k \geq 0\}$. **Nie istnieją różne epsilony:** $00\epsilon 1\epsilon 222 = 00122$

7.3.1 Domknięcie stanu

$E(q)$ = zbiór stanów osiągalnych z q przez dowolną liczbę epsilonów

1. $q \in E(q)$
2. $r \in E(q) \wedge p \in \delta(r, \epsilon) \rightarrow p \in E(q)$

7.3.2 Domknięcie zbioru stanów

$$E(A) = \bigcup_{q \in A} E(q)$$

7.3.3 Rozszerzona funkcja przejść

$$\hat{\delta}: P(K) \times T^* \rightarrow P(K)$$

- $\hat{\delta}(A, \epsilon) = E(A)$
- $\hat{\delta}(A, Pa) = \bigcup_{q \in \hat{\delta}(A, P)} E(\delta(q, a))$

7.3.4 Przekształcenie $\epsilon \rightarrow \text{n det}$

$$\mathfrak{A}' = \langle K', T', \delta', Q'_0, H' \rangle$$

$$T' = T, K' = K, H' = H, Q'_0 = E(Q_0), \delta'(A, a) = E(\delta(q, a))$$

$$\mathfrak{L}_{\text{n det}} = \mathfrak{L}_\epsilon = \mathfrak{L}_{\text{det}}$$

δ_ϵ	a	b	ϵ	\Rightarrow	$\delta_{\text{n det}}$	a	b
$\rightarrow q_0$	\emptyset	$\{q_1\}$	$\{q_2\}$		$\rightarrow q_0$	$E(\emptyset) = \emptyset$	$\{q_1\}$
q_1	$\{q_1, q_2\}$	$\{q_2\}$	\emptyset		q_1	$\{q_1, q_2\}$	$\{q_2\}$
$\underline{q_2}$	$\{q_0\}$	\emptyset	\emptyset		$\rightarrow \underline{q_2}$	$E(\{q_0\}) = \{q_0, q_2\}$	\emptyset

Diagram 9: Przekształcenie automatu z przejściem na niedeterministyczny

8 Wyrażenia regularne

$\text{Reg}(V)$ = zbiór wyrażeń regularnych nad alfabetem V

- $\epsilon \in \text{Reg}(V)$
- $e \in \text{Reg}(V)$
- $a \in V \rightarrow a \in \text{Reg}(V)$
- $u, v \in \text{Reg}(V) \rightarrow (u + v), (u \cdot v), (u^*) \in \text{Reg}(V)$

8.1 Operacje

W kolejności od najwyższego priorytetu do najniższego

1. $P \in \text{Reg}(V) \rightarrow L(P) \neq \emptyset$
2. $L(u^*) = (L(u))^*$
3. $L(uv) = L(u) \cdot L(v)$
4. $L(u + v) = L(u) \cup L(v)$
5. $L(u) = \{u\}$

8.2 Przykłady

$$L(ba^*) = \{ba^n : n \geq 0\}$$

$$L(ba^*) = L(b)L(a^*) = \{b\} \cdot (L(a))^* = \{b\} \cdot \{a\}^* = \{ba^n : n \geq 0\}$$

$L((a+b)^*ab(a+b)^*)$ - wszystkie słowa nad alfabetem $\{a, b\}$ zaczynające się od a i kończące się b

8.3 Tw. Kleenego

$$\forall_{v \in \text{Reg}(V)} L(v) \subset \mathfrak{L}_{det}$$

Każdy język generowany przez wyrażenie regularne jest językiem akceptowanym przez automat skończony. Dowód opiera się na konstrukcji automatu ϵ odpowiadającego operatorowi wyrażenia regularnego.

8.3.1 $w = u + v$

$$L(u + v) = L(u) \cup L(v)$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u), L(v) = L(\mathfrak{A}_v)$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}_u) \cup L(\mathfrak{A}_v)$$

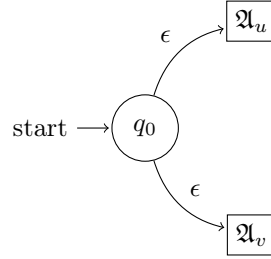

Diagram 10: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego $u + v$

8.3.2 $w = uv$

$$L(uv) = L(u) \cdot L(v)$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u), L(v) = L(\mathfrak{A}_v)$$

$$L(\mathfrak{A}) = L(\mathfrak{A}_u) \cdot L(\mathfrak{A}_v)$$

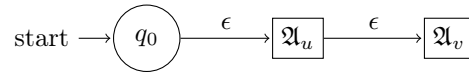

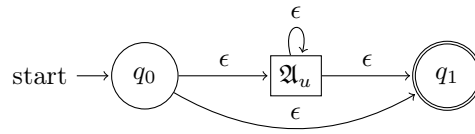
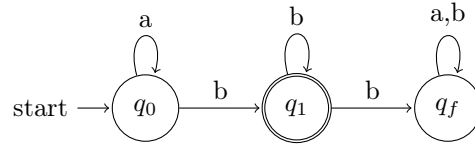
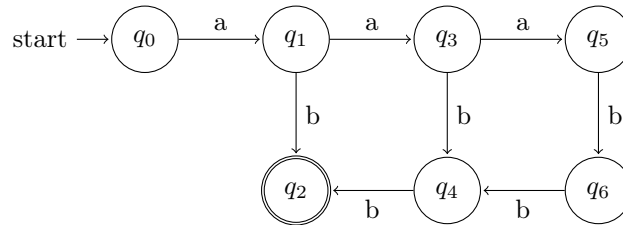
Diagram 11: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego uv

8.3.3 $w = u^*$

$$L(u^*) = (L(u))^*$$

$$L(u) = L(\mathfrak{A}_u)$$

$$L(\mathfrak{A}) = (L(\mathfrak{A}_u))^*$$

Diagram 12: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego u^* Diagram 13: Konstrukcja automatu dla wyrażenia regularnego a^*b^* Diagram 14: Konstrukcja automatu akceptującego język $L = \{a^n b^n : 1 \leq n \leq 3\}$ bez śmietnika

9 Klasy języków

Język regularny to język akceptowany przez wyrażenie regularne, czyli język akceptowany przez automat skończony. Czy można zapisać automat deterministyczny (lub nie) skończenie stanowy, akceptujący język $L = \{a^n b^n : n \geq 1\}$?

Nie da się, ponieważ wymagałoby to nieskończonej ilości stanów. Zatem język L nie jest językiem regularnym.

9.1 Lemat o pompowaniu dla języków regularnych

Służy do dowodzenia, że język **nie** jest regularny.

Jeżeli $L = L(\mathcal{A})$

to: istnieje $k \geq 0$, taki, że każde słowo $P \in L$ o długości $|P| \geq k$ można zapisać jako $P = XYZ$, spełniające warunki:

- $Y \neq \epsilon$
- $|XY| \leq k$
- $\forall_{i \geq 0} XY^i Z \in L$

Parafrazując: jeśli język jest regularny, to nie ma w nim słowa, którego nie mógłbyś podzielić na trzy części, takie, że środkowa część jest powtarzalna.

9.1.1 Przykład zgodny

Dlaczego język $L = \{a^n b^m : n, m \geq 1\}$ jest regularny?

- $k > 2, P \in L$
- $|P| \geq k \rightarrow n + m \geq k$
- $P = a^{n-x} a^x b^m$ czyli $P = XYZ$ gdzie $X = a^{n-x}, Y = a^x, Z = b^m$
- $n - x + x < k \leftrightarrow |XY| \leq k$
- dla $i \geq 0$ $XY^i Z = a^{n-x} a^{xi} b^m = a^{n+x(i-1)} b^m$, co jak widzimy jest w języku L

9.1.2 Przykład niezgodny

Dlaczego język $L = \{a^n b^n : n \geq 1\}$ nie jest regularny?

- $k > 2, P \in L$
- $|P| \geq k \rightarrow 2n \geq k$
- $|XY| \leq k \rightarrow XY = a^n \vee XY = b^n$
- dla $i = 2$ $XY^2Z = a^n b^n b^n \notin L$

Zatem muszą istnieć języki nieregularne

9.2 Nadzbiory języków regularnych

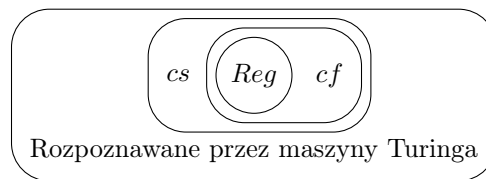

Diagram 15: Nadzbiory języków regularnych